

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Historie ošetřovatelství

Číslo projektu: CZ.1.07/1.1.26/02.0077

Název projektu: Elearning na střední zdravotnické škole 2

PŘEDMĚT : Ošetřovatelství
ROČNÍK : První
JMÉNO AUTORA : Mgr. Alena Ošťádalová
ŠKOLA : SZŠ a VOZŠ E. Pöttinga Olomouc

ANOTACE: Téma Historie ošetřovatelství je zařazeno do předmětu ošetřovatelství a vyučuje se v prvním ročníku u oboru zdravotnický asistent.

KLÍČOVÁ SLOVA: laická péče, charitativní péče, profesionální péče, lazarety, špitály, Florence Nightingalová, Henry Dunant, N. I. Pirogov, Anežka Přemyslovna, Zdislava z Lemberka, diakonky, ošetřovatelská škola.

Obsah

1.	Historie a vývoj ošetrovatelství.....	- 3 -
1.1	Vývoj ošetrovatelství.....	- 3 -
1.2	Vývoj českého ošetrovatelství.....	- 8 -
1.2.1	Vliv laické a charitativní péče.....	- 8 -
1.2.2	Vliv medicíny.....	- 8 -
1.2.3	Meziválečné a poválečné ošetrovatelství v českých zemích.....	- 9 -
1.3	Na závěr něco z historie naší školy – Ústavu hraběte Pöttingea.....	- 10 -

1. Historie a vývoj ošetřovatelství

Počátky ošetřovatelské péče sahají do raného středověku a jsou spojeny s křesťanstvím.

Ošetřovatelství na profesionální úrovni je poměrně mladý obor. Prvky opatrování a pečování se však prolínají historií starou, jako je lidstvo samo. Přirozeně se během celé té dlouhé doby vyvíjelo a bylo ovlivňováno mnoha faktory, které měly pro danou dobu rozhodující význam. Vždy se v systému zdravotní péče odrážely hodnoty dané společností a byly úzce vázány na sociální, ekonomické, politické a náboženské organizace.

Přes mnoho systémů zdravotní péče jsou v historickém vývoji známé tři základní:

- lidový, neprofesionální systém
- pečovatelský systém
- profesionální, zákonem upravený systém

V historické posloupnosti na sebe všechny tři navazovaly a nyní se vzájemně prolínají a doplňují.

Hlavní vývojové linie ošetřovatelství:

- Laická péče – je nejstarším typem péče, kterou poskytují sami nemocní, rodinní příslušníci či ostatní laici.
- Charitativní péče – vyvinula se z křesťanství s cílem pečovat o specifickou skupinu lidí (chudí, nemocní, duševně postižení), byla poskytována církevními organizacemi doma nebo v chudě vybavených institucích.
- Profesionální péče – postupně se transformovala z charitativní linie s rozvojem vědy a techniky, koncem 19. století je nazývána jako organizovaná léčebná péče.

Ošetřovatelství se vyvíjelo v různých zemích odlišně, vždy v souvislosti se specifickými náboženskými, kulturními, sociálními, ekonomickými a politickými faktory, mezi nimiž mají svou nezastupitelnou roli války, vědecké objevy a významné osobnosti. Přesto ve vývoji ošetřovatelství každé kultury nalezneme mnoho společných znaků.

1.1 Vývoj ošetřovatelství

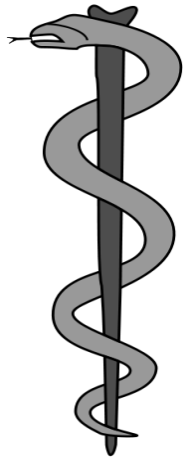
Hlavními faktory, které měly vliv na vývoj ošetřovatelství v Evropě byly:

- náboženství
- války
- vědecko – technický rozvoj
- sociální faktory

Náboženství zahrnuje širokou škálu přesvědčení o původu a léčbě nemocí od nadpřirozených sil (zlých duchů), přes uctívání neživých předmětů, amuletů, talismanů, kteří ovlivňují osudy lidí. Primitivní národy přisuzovaly nemoci zlým duchům a léčili je tzv. šamani svými kouzly a zařikáváním. K léčbě nejčastěji užívali bylinné prostředky a masáže. S vývojem společnosti se uctívání bohů soustředilo do chrámů, kde byla nemocným poskytnuta základní duchovní a

tělesná péče kněžími a chrámovými sluhy. V domácnosti poskytovaly péči matky či jiní členové rodiny nebo otroci.

Ve starověkém Řecku koncem 5. století př. n. l. působil Apollonův syn, věhlasný **Asclépios**, vynikal léčitelstvími schopnostmi a je dodnes považován za otce řeckého lékařství. Jeho pověstná hůl omotaná hadem se stala znakem lékařů jako symbol životní síly a zdraví.

Obrázek 1 Asclépios a jeho hůl

Velký význam měl také v této době otec medicíny antický lékař Hippokratés z Kósu a Galénos.

Na učení Hypokrata a Galéna navázali Arabové a rozvinuli nauku o příznacích onemocnění. Islám byl po určitou dobu centrem medicínské vzdělanosti. O nemocné pečovali lékaři v primitivních kláštřech. Nejvýznamnějšími osobnostmi té doby byli perští lékaři Rhazes a Avicena, z jejichž díla čerpala medicína západní Evropy.

Křesťanská víra vedla v 1. století n. l. mnoho věřících k tomu, aby navštěvovali a ošetřovali nemocné lidi, jelikož pomoc bližnímu je vlastně pomoc Bohu. Takto orientovaní lidé se sdružovali do skupin a z nich pak postupně vznikaly první křesťanské řády. Ve 4. století n. l. vznikaly první kláštery spojené s péčí o nemocné a trpící lidi. Po staletí vznikaly mužské a ženské kláštery, kde byly potřebným uspokojovány potřeby tělesné, psychické i sociální. Zatímco katolická církev se zaměřovala na pomoc nemocným a potřebným převážně v kláštřech a špitálech, protestantská církev se zaměřovala na pomoc jedinci v rodině a komunitě. O nemocné se v protestantských zemích staraly zejména **diakonky**.

Křesťanská víra neuznávala, nepodporovala a spíše trestala jakýkoliv pokus a zájem o zkoumání léčebných postupů a pochodů v lidském těle. Lidové léčitelství považovala církev za čarodějnictví a s tzv. léčiteli i nelidsky zacházela.

Válečné ošetřovatelství

Ve starověku se o nemocné a zraněné vojáky starali otroci ve velkých, dobře organizovaných **lazaretech**. Velké množství raněných, hromadné infekce, špatné hygienické podmínky a nedostatečné znalosti personálu v lazaretech si během válek vyžádaly mnoho životů. Vznikla naléhavá potřeba to změnit. Křížácké výpravy, náboženské války vedené v letech 1095 – 1121 západními Evropany proti muslimům vedly k vytvoření dobře organizovaných vojenských ošetřovatelství, kde se kombinovalo ošetřovatelství jako poslání s vojenskými

způsoby. Teprve napoleonská tažení a později Krymská válka v 19. století ukázaly potřebu naléhavé péče o raněné vojáky na bojištích.

S válkami jsou spojené také významné osobnosti, které měly na vývoj ošetřovatelství výrazný vliv. Myšlenku uplatnit ženy ve válce jako ošetřovatelky prosadil ruský chirurg **Nikolaj Ivanovič Pirogov** (1810 – 1881), který vyškolil 30 ruských dobrovolných ošetřovatelek pro ruskou frontu na Krymu, podporoval jejich úsilí při ošetřování raněných. Důraz kladl především na dodržování hygienických zásad, čímž se snažil předcházet epidemiím infekčních chorob. Pirogov byl velice činný při rozvoji medicíny, zejména chirurgie a válečné medicíny. Rozpracoval téma úrazového šoku, vytvořil schémata organizace, třídění a odsunu raněných. Do válečné chirurgie zavedl narkózu a sádrové obvazy, zároveň odmítal zbytečné amputace.

Další významný vliv na péči o raněné vojáky měl **Henri Jean Dunant**, švýcarský kupec, který se ocitl v roce 1859 na bojišti u Solferina mezi francouzskou a rakouskou armádou. Utrpení zraněných ho natolik rozrušilo, že se sám pokusil jim nějak pomoci. Zahájil na místě improvizovanou pomoc raněným. Tato zkušenost byla podnětem pro zrození myšlenky založit spolek dobrovolných zachránců. V roce 1864 v Ženevě vznikla organizace **Mezinárodního červeného kříže**. Dodnes se tato největší mezinárodní humanitární organizace stará o lidi postižené válkou či oběti záplav, zemětřesení a jiných katastrof.

Významnou osobností světového ošetřovatelství je anglická ošetřovatelka **Florence Nightingalová** (1820 – 1910).

Obrázek 2 Florence Nightingalová

Nejznámější sestra v historii světového ošetrovatelství se narodila 12. května 1820 a dostala jméno podle místa svého narození Florencie. Děťství prožila v Anglii ve vlivné, vzdělané anglické rodině. Dostalo se jí vynikajícího klasického vzdělání, které později výrazně ovlivnilo její práci. Už od mala měla v sobě hodně sociálního citění a i přes protest rodičů se rozhodla stát ošetrovatelkou. Dobře vzdělaná a se silnou vůlí šla vytrvale za svým přesvědčením a posláním. Neustále sledovala knihy a zprávy o nemocnicích, veřejném zdravotnictví a hygienických zařízeních. Nightingaleová po celý svůj život podporovala vzdělávání sester.

V období Krymské války Nightingaleová vedla skupinu ošetrovatelek do vojenské nemocnice Scutari. Zde využila svých manažerských schopností k reorganizaci prádelny a kuchyně, ke zlepšení zásobování lůžkovinami a jiným nemocničním vybavením. Svou činností snížila úmrtnost vojáků a potvrdila souvislost mezi hygienou a zdravím. Od vojáků získala Nightingaleová přezdívku „dáma s lampou“, jelikož si ji pamatovali z jejich večerních obchůzek u pacientů. Kahan, který nosila, se stal symbolem sester.

Přes počáteční odpor starších lékařů, přinesl příchod ošetrovatelek jednoznačný úspěch a znamenal mezník v historii světového ošetrovatelství. Pro osobní život F. N. měla Krymská válka negativní dopad, onemocněla tzv. krymskou horečkou a ta jí zdravotně zkomplikovala celý zbytek života. Byla však schopná pokračovat v ošetrovatelské práci, ve výchově a vzdělávání a ve veřejném zdravotnictví. Byl založen fond nesoucí jméno F. N., který ji později umožnil realizovat životní sen – vybudovat ošetrovatelskou školu. **V roce 1860 otevřela Nightingaleová při nemocnici sv. Tomáše v Londýně první ošetrovatelskou školu na světě.** Studium trvalo jeden rok, hlavním cílem bylo pozvednout ošetrovatelství na úroveň uznávané ženské profese. V roce 1860 byla také publikována nejlepší práce F. N. Zápisky o ošetrovatelství, v níž vyložila základní principy profesionálního ošetrovatelství. Tato kniha vyšla dohromady v 11 jazycích. Mezi její další významné publikace patří Zápisky o armádě a nemocnici, Zápisky o šestineděli v nemocnici, Život a smrt v Indii. Celkem vydala Florence přes 200 knih, dokumentů, zpráv a letáků věnujících se sociálním problémům, záležitostem ovlivňujícím zdraví. Byla oceněna královnou Viktorií řádem Královského červeného kříže a stala se první ženou oceněnou Řádem za zásluhy.

Zásadní myšlenky F. Nightingaleové

- Kladla důraz na člověka a jeho potřeby nikoliv na chorobu a patologii.
- Položila základy ošetrovatelství jako vědy.
- Vymezila předmět ošetrovatelství a stanovila čtyři základní pojmy – pacient, prostředí, zdraví, ošetrovatelská péče.
- Vymezila pět komponent prostředí ovlivňující zdravotní stav člověka – čerstvý vzduch, čistá voda, sluneční světlo, zdravá výživa a funkční odpady.
- Rozlišila v ošetrovatelství péči o nemocné a péči pro zachování a zlepšení zdraví.
- Rozvíjela systematické vzdělávání v ošetrovatelství.
- Stala se průkopnicí ve využití statistických údajů v oblasti epidemiologie a analýzy veřejného zdraví.
- Navrhla jednotnou evidenci nemocničních dat.

Konkrétní opatření F. Nightingaleové

- Florenc zavedla zvonky na pokojích a výtahy na jídlo.
- Navrhla speciální uniformy pro ošetrovatelky.
- Zavedla funkci hlavní sestry jako hlavy ošetrovatelského personálu v nemocnici.

- Zavedla sběr a evidenci nemocničních dat o zdraví a chorobách celé populace.
- Změnila organizaci umístování pacientů, oddělila muže a ženy, duševně nemocné a psychicky zdravé.

Florence Nightingaleová ovlivnila zdravotní péči 19. a 20. století v celém světě. Její odkaz sestřám nového tisíciletí je stále platný a aplikovatelný. Je považována za zakladatelku moderního ošetrovatelství, protože ošetrovatelství dala systém, povýšila ho na profesi stejně hodnotnou jako práci lékaře. Celý život podporovala vzdělávání sester, protože jen vzdělaná sestra byla pro zdravotnickou péči přínosem. Na počest jejího narození je 12. květen Mezinárodním dnem ošetrovatelství.

Florence Nightingaleová zemřela doma v Londýně ve věku devadesáti let.

Ošetrovatelství v době vědecko – technického rozvoje

V 19. a 20. století dochází k významným objevům v oblasti medicíny. Různými výzkumy v oblasti příčin nemocí a jejich léčby se prohlubují znalosti z diagnostiky nemocí, farmakologie, mikrobiologie, rentgenových paprsků, chirurgických technik apod. Významnými lékaři této doby jsou W. C. Roentgen, A. Fleming, J. E. Purkyně, R. Koch, chemik L. Pasteur. Nemocnice slouží nejen pro léčení nemocných, ale i pro studium nemocí a výuku budoucích lékařů.

Medicína je úzce spjata s mnoha humanitními a technickými obory, které procházejí neustálým vědeckým vývojem společně s ošetrovatelstvím.

Obrázek 3 archiv ošetrovatelských pomůcek

1.2 Vývoj českého ošetrovatelství

Ošetrovatelství u nás bylo ovlivňováno třemi směry: laickou péčí, charitativní péčí a rozvojem medicíny. Rozvíjela se i samostatná péče v terénu.

1.2.1 Vliv laické a charitativní péče

Začátky organizovaného ošetrovatelství nemocných můžeme v českých zemích sledovat už v 10. století, kdy na území Prahy vznikaly první **hospice**, což byly útulky pro chudé a nemocné, v nichž civilní sestry poskytovaly charitativní pomoc v základních potřebách. Podobně působily i náboženské řády a kongregace, které viděly své poslání ve službě trpícím a potřebným. Vedle svých klášterů zakládaly první **špitály**, které poskytovaly nemocným spíše přístřeší, postel, jídlo a teplo než léčení. Ošetrovatelství bylo tehdy zaměřeno na laickou službu trpícím a prováděly ho osoby bez jakéhokoliv odborného vzdělání.

Významnou osobností raného ošetrovatelství byla **Anežka Přemyslovna**, dcera českého krále Přemysla Otakara I. a sestra českého krále Václava I. Založila několik klášterů v Praze, Řád křížovníků s červenou hvězdou, pro které vypracovala pravidla péče o chudé a nemocné. V pozdějších letech byla Anežka u nás pokládána za zakladatelku ošetrovatelství a koncem 20. století byla její činnost plně doceněna svatořečením.

Nemalou roli měla v historii ošetrovatelství **Zdislava z Lemberka**, která se intenzivně věnovala charitativní práci. S manželem nechali pro řád dominikánů postavit chrám a klášter v Jablonném a v Turnově. Zdislava pomáhala nemocným a umírajícím. Za základní hodnoty považovala porozumění, lásku a respekt.

K dalším řádům věnujícím se převážně ošetrovatelské a opatrovnické péči na území Čech a Moravy patřily boromejky, johanitky, alžbětinky, klarisky či milosrdní bratři. Opatrovnickou činnost poskytovaly Diakonky, které pracovaly kromě špitálů také v terénu. Navštěvovaly nemocné doma, zejména při výskytu infekčních chorob.

1.2.2 Vliv medicíny

Po založení pražské univerzity Karlem IV. roku 1348, jejíž součástí byla i lékařská fakulta, nastal rozvoj lékařského a zdravotnického písemnictví a rozvoj vzdělávání v lékařských i přírodních vědách.

S rozvojem medicíny přibývalo nemocných a lékařských výkonů. Lékaři potřebovali pomocníky, kteří budou dohlížet na nemocné v nemocnici a v domácnosti. Tak vznikaly při lékařských fakultách první všeobecné nemocnice (Brno, Olomouc, Praha) a s nimi nová role sestry – pomocníka. Tento vývojový trend si poměrně rychle vynutil odborné vzdělání sester.

Pod vlivem první ošetrovatelské školy v Londýně a emancipačního hnutí začaly ve druhé polovině 19. století vznikat ošetrovatelské školy i u nás.

První česká ošetrovatelská škola vznikala v roce 1874 v Praze. Její existenci ovlivnily české spisovatelky Karolína Světlá a Eliška Krásnohorská. V této české škole se ošetrovatelky vzdělávaly pod vedením českých lékařů, kteří pořádali přednášky, kurzy a psali učebnice. Po 7 letech bohužel škola zanikla a vzdělávání ošetrovatelů pokračovalo jen u náboženských řádů. Civilní ošetrovatelský personál získával odbornost jen zácvikem na pracovišti.

V roce 1916 byla v Praze otevřena Státní dvouletá ošetrovatelská škola. Absolventky této školy měly vysokou odbornou úroveň.

V roce 1918 byla v Praze otevřena Vyšší sociální škola, která v jednoletém studiu připravovala sociální pracovníky (později diplomované sestry) pro samostatnou práci v terénu. Tyto sestry zakládaly a vedly poradny pro matky a děti, vedly poradenskou činnost pro sociálně slabší obyvatele, vedly je ke zdravotnímu uvědomění a prevenci infekčních chorob.

1.2.3 Meziválečné a poválečné ošetrovatelství v českých zemích

První absolventky státní ošetrovatelské školy založily Spolek, který podporoval vznik sesterských ubytoven, úpravu pracovní doby a platů sester. Spolek pořádal přednášky, kurzy a pomáhal zakládat další ošetrovatelské školy vše pro snahu zvýšit úroveň v poskytování kvalifikované služby nemocným a sociálně potřebným lidem. Organizace ošetrovatelské péče i úroveň vzdělávání sester se relativně rychle zlepšovala. Významnou roli v podpoře ošetrovatelství sehrály předsedkyně ČSČK Alice Masaryková a Hana Benešová.

Během 2. světové války se neotvíraly nové školy a byla pozastavena činnost profesních organizací. Rozvíjelo se zejména nemocniční ošetrovatelství, poprvé vznikla funkce hlavní sestry, byly vypracovány organizační řády a pracovní náplně personálu ve směnách. Mnoho sester působilo v odbojovém hnutí.

Po válce se naléhavě zvýšila poptávka po kvalifikovaném ošetrovatelském personálu, a tak se rozrůstala síť ošetrovatelských škol. V roce 1946 byla v Praze otevřena Vyšší ošetrovatelská škola, které připravovala sestry – učitelky pro pedagogickou činnost a vrchní sestry pro vedoucí práci v ošetrovatelství.

Obrázek 4 maturitní tablo

Po roce 1948 vznikaly sloučením ošetrovatelských, rodinných a sociálních škol **Střední zdravotnické školy**, které připravovaly všechny kategorie SZP (zdravotní sestry, laboranty, ženské sestry, dietní sestry, rehabilitační pracovníky).

Pro potřebu dalšího vzdělávání sester vznikl v roce 1960 **Institut pro další vzdělávání středních zdravotnických pracovníků v Brně**, kde si mohou sestry dodnes zvyšovat odbornou kvalifikaci specializačním studiem v řadě oborů. Ve stejném roce bylo na Filozofické fakultě UK v Praze otevřeno pětileté vysokoškolské studium ošetrovatelství pro pedagogickou přípravu sester – odborných učitelek.

Po dlouhou dobu stále chyběla vlastní, profesní, sesterská organizace, až se progresivním a zapáleným představitelkám československých sester podařilo v roce 1973 založit Československou společnost sester. Sestry vydávaly i svůj odborný časopis – Zdravotnická pracovnice, který byl po roce 1989 nahrazen modernějším časopisem Sestra.

Od roku 1989 začala nová éra českého ošetrovatelství, dochází k transformaci ošetrovatelství z pohledu vzdělávání, praxe a legislativy. Významným krokem bylo vymezení ošetrovatelského procesu jako metody práce sester, která přispívá ke komplexnosti, individualizaci a ke kontinuálnosti ošetrovatelské péče. Stále více českých sester má možnost pracovat v zahraničí, v mnohem větší míře mají sestry příležitost vzdělávat se na univerzitách v bakalářském a magisterském studiu ošetrovatelství. České sestry mají mnoho možností při rozvoji prestiže ošetrovatelské profese, pro provádění výzkumu a uplatnění nových poznatků v klinické či pedagogické praxi.

V roce 2004 byla aktualizovaná koncepce ošetrovatelství, která definovala obor ošetrovatelství, jeho cíle, hlavní úkoly, řízení oboru a zaměření výzkumu. Významně se na těchto změnách podílela Marta Staňková, významná osobnost českého ošetrovatelství této doby, autorka mnoha učebnic ošetrovatelství, expertka na vzdělávání sester.

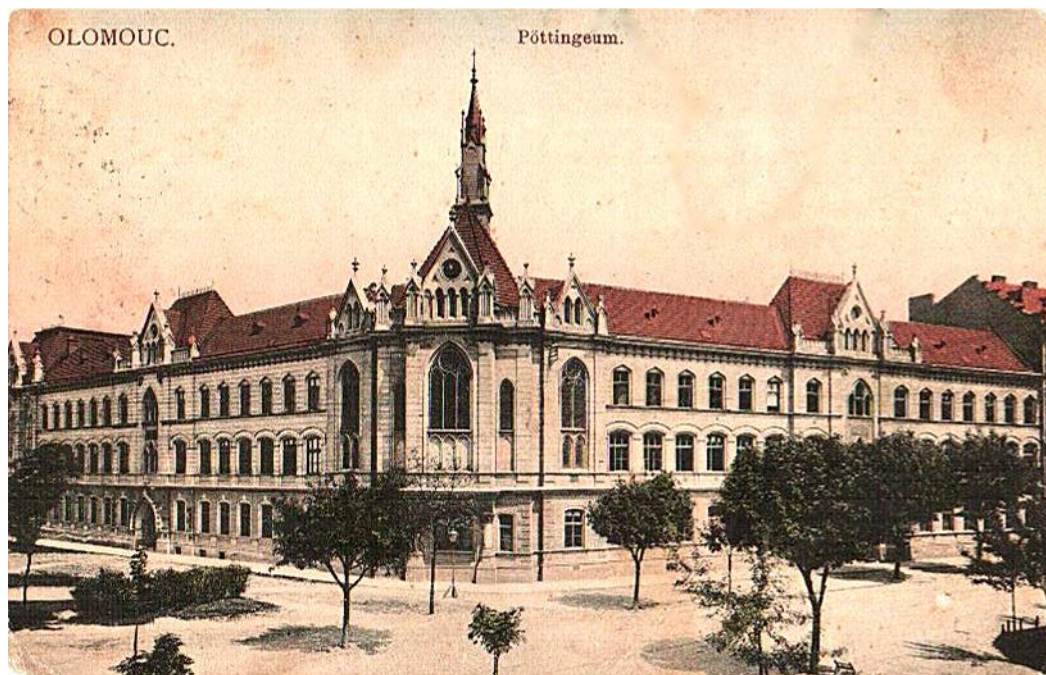
1.3 Na závěr něco z historie naší školy – Ústavu hraběte Pöttingea

Ústav hraběte Pöttingea byla dívčí vzdělávací instituce, kterou založil v roce 1895 hrabě Pötting. Sídlila v novogotické budově postavené přímo pro tento účel.

Emanuel hrabě Pötting Persing – zakladatel školy pro výchovu dívek, byl sice německého původu, ale velmi se angažoval v českém kulturním životě na Moravě a v Olomouci obzvláště. Jedním z jeho nejvýznamnějších činů bylo založení ústavu pro výchovu dívek, první takové olomoucké dívčí školy, kde se vyučovalo česky. Byla zde škola literární pro dívky od 11 do 14 let, která měla prohloubit znalosti ze školy obecné, dále zde fungovaly školy kuchařsko-hospodyňská a industriální, které dívky připravovaly pro praktický život. V budově byl i internát pro ubytování žákyň nejen z olomouckého venkova či vzdálenějších koutů Moravy, ale i z dalších zemí rakouské monarchie. Ústav se brzy stal velmi populární a žádaný, takže navíc roku 1899 muselo být přistaveno druhé křídlo budovy. Ve stejném roce zde byla založena dívčí Obchodní škola, první taková na Moravě. Po první světové válce, kdy část budovy obsadilo vojsko, se ústav opětovně stabilizoval a byla založena další škola, tzv. „Švýcarský penzionát“, později přejmenována na Soukromou dívčí jazykovou školu. Až roku 1932 je kvůli finanční krizi ústav zredukován jen na školy obchodní a kuchařskou.

Ústav se kromě výuky dívek soustředil i na širší veřejnost a byla zde pořádána řada osvětových přednášek. Byl také kulturním střediskem, Pöttingeum se stalo prostorem pro pořádání mnoha divadelních představení, výstav, slavností a koncertů.

Po únoru 1948 je ústav postátněn, aby se postupně proměnil na střední zdravotnickou školu. Ta se vrátila k užívání názvu bývalého zakladatele až roku 1995.

Obrázek 5 Ústav hraběte Pöttingea

Obrázek 6 Emanuel Pötting - Persing

Literatura

1. Rozsypalová, M., Haladová, E., Šafránková, A. Ošetrovatelství I. Praha: Informatorium, 2002. ISBN 80-86073-97-1.
2. Kelnarová, J., a kol. Ošetrovatelství pro zdravotnické asistenty – 1. ročník. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-2830-8.
3. Kutnohorská, J., Historie ošetrovatelství. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-3224-4
4. Plevová, I., a kol. Ošetrovatelství I. Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-247-3557-3
5. Foto – Mgr. A. Ošťádalová
6. Obrázek č. 1,2(cit. 2014-07-09) - <http://www.wikipedia.org/wiki/Asclepios/>
7. Obrázek č. 3(cit. 2014-07-09) - [http://www.wikipedia.org/wiki/Florence Nightingale/](http://www.wikipedia.org/wiki/Florence_Nightingale/)